

DR. ANDRÁSSY ADÉL

A TERÜLETI KONCENTRÁCIÓ ÉS A FÖLDTERÜLETEK MINŐSÉGÉNEK SZEREPE A MEZŐGAZDASÁGI NÖVEKEDÉSBEN

A mezőgazdasági növekedési folyamat alapvető sajátosságai a természeti tényezők hatására vezethetők vissza. A termelési folyamat jellegét különösen a természeti környezet, a föld korlátozott volta és minősége, valamint az élő szervezetek mint organikus termelőeszközök biológiai ritmusa befolyásolják.

A mezőgazdasági növekedés egyik specifikus jellegzetessége, hogy a föld nemcsak a termelés tere, hanem a mezőgazdaság alapvető termelőeszköze is, így a mezőgazdaságban a munkaerő, a termelési eszközök és a föld, mint kiemelkedő jelentőségű termelési eszköz alkotják a termelés alapját.

A cikk célkitűzése a mezőgazdasági termelés tényezőinek elemzése, a termelési tényezők arányainak vizsgálata. A termelési tényezők közül a földdel, mint a mezőgazdasági termelés korlátozottan rendelkezésre álló, mással alapvetően nem pótolható termelési eszközével kiemelten foglalkozom.

1. *A termelési tényezők koncentrációjának és a hatékonyság különböző formáinak kapcsolata*

A mezőgazdasági termelés valamennyi termelési folyamata a földhöz kapcsolódik. A talaj a természeti környezet alapvető része, fontos természeti erőforrás, amelynek legfontosabb tulajdonsága a termékenység.

A termőterület korlátozottságából következően a mezőgazdaságban a termelés bővülésének alapvető feltétele a belterjesség fokozása. A belterjesség a termelés bővítésének legfőbb formája, a bővített újratermelés megvalósításának alapvető eszköze, általánosan elfogadott felfogás szerint föld — ráfordítás — hozam viszonyaként fogható fel. Tehát a belterjesség színvonalát a területegységre jutó ráfordítások nagyságával, a belterjességnek illetve a belterjesítésnek a hatását a területegységre jutó termelés nagyságával, vagyis a területi termékenység mutatójával fejezhetjük ki. Eszerint:

$$B = \frac{T}{R} : F$$

ahol: B = a belterjesség foka

T = a termelési érték

R = a ráfordítások

F = a termőterület.

Vagyis a belterjesség egyenesen arányos a ráfordítások hatékonyságával, és fordítva arányos a földdel.¹

¹ Nagy Lajos: Munkatermelékenység és személyi jövedelmek a mezőgazdaságban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1976. 133. old.

A föld hatékonysága, az egységnyi földterületre jutó hozam, termelési érték növekedése a termelés bővítésének legfőbb formája. *A föld hatékonyságának növekedése általában az egységnyi területre jutó ráfordításnövekedés, munkaerő — és termelőeszköz — koncentráció útján valósul meg.* A területegységre jutó termelési érték növekedése — változatlan termőterület mellett — általában feltételezi a területegységre jutó ráfordítások növekedését. A területegységen történő eleven- és holtmunka koncentráció célja a hozamok növelése, hiszen a ráfordítások növelése csak mint hozam fokozó eszköz fogható fel. A területi termékenység a ráfordítások hatékonysága és az egységnyi földre jutó ráfordítások szorzata:

$$\frac{T}{F} = \frac{T}{R} \cdot \frac{R}{F}$$

A területi termékenység növelését tehát nemcsak a területegységre jutó ráfordítások növelésével, hanem a ráfordítások hatékonyabb tételével is elérhetjük. A területegységre jutó ráfordítások növekedése emeli a területegységre jutó hozamot — hiszen csak ekkor racionális —, de nem nő vele szükségszerűen egyenes arányban a ráfordítások hatékonysága. Az egységnyi termelési területen megvalósuló bővített újratermelésnek tehát intenzív tényezői is vannak, *a területi termékenység növelésének alapvető tényezője a társadalmi munka hatékonyságának növekedése is.*

Mennyiben határozza meg a termelőszövetkezetek és az állami gazdaságok egységnyi területre jutó termelési értékét a növekedés extenzív és intenzív tényezői?

Az egységnyi területre jutó élőmunka-ráfordítás a legnagyobb területi termékenységu csoportban mintegy 40 százalékkal több, mint a termelőszövetkezeti átlag. Ezzel szemben a legkisebb területi termékenységu csoportban 55 százalékkal, a második csoportban pedig 45 százalékkal marad el a területegységre jutó élőmunka-

TERÜLETEGYSÉGRE JUTÓ RÁFORDÍTÁSOK ÉS A HATÉKONYSÁG ALAKULÁSA A TERÜLETI HATÉKONYSÁG FÜGGVÉNYÉBEN 1977-BEN A TERMELŐSZÖVETKEZETEKNEL

1. táblázat

Egy ha-ra jutó bruttó term. érték szerint képzett csoportok	Egy ha-ra ju- tó állóesz- köz érték	Egy ha-ra ju- tó munka- nap felhasz- nálás	Egy ha-ra ju- tó gépi mun- kanap	Egy tsz-tag- ra jutó hal- mozatlan termelési érték	100 Ft eszköz- értékére jutó halmozatlan termelési ér- ték
	1000 Ft/ha	mnap/ha	g.mnap/ha	Ft/fő	Ft
1.	15,2	18,2	7,8	101,0	39,7
2.	18,7	22,4	9,3	117,4	44,1
3.	21,5	25,0	10,4	129,7	46,9
4.	22,7	23,9	11,1	156,8	50,0
5.	24,0	27,6	11,4	154,1	53,6
6.	25,6	28,9	11,8	168,1	55,3
7.	28,8	29,8	12,8	180,1	55,5
8.	31,2	24,4	13,3	184,3	59,1
9.	38,0	38,0	14,7	203,1	59,8
10.	46,7	52,2	17,0	233,4	71,3
Tsz-ek átlaga	34,3	36,7	13,0	163,3	54,1

Forrás: A KSH 1977. évi mérlegbeszámoló adatai alapján számolva.

ráfordítás az országos átlagtól. A gépi munkafelhasználás is hasonló összefüggést mutat, a kedvezőtlen területi termékenyséű gazdaságok gépi munkából is lényegesen kevesebbet fordítanak egységnyi területre vonatkozóan, mint a magas színvonalon gazdálkodók.

Tehát mind az eleven, mind a holtmunka-ráfordítás lényegesen nagyobb azoknál a gazdaságoknál, amelyek területegységre vonatkozóan nagyobb hozamot érnek el. Tanulságos vizsgálni az állóeszközigényesség, az eszközhatékonyság és a munkatermelékenység összefüggéseit. A mezőgazdaságban a termelés jobb technikai felszereltsége (az egy dolgozóra jutó nagyobb eszközmennyiség) rendszerint rosszabb eszközhatékonysággal (az egységnyi eszközértékre jutó kisebb termelési értékkel) kapcsolódik össze, de ugyanakkor nagyobb munkatermelékenységgel (az egy dolgozóra jutó nagyobb termelési értékkel) párosul. A munkaerőre jutó állóeszközök értéke alapján a technikai felszereltség koncentrációs fokozatonként alig különbözik egymástól. A termelés alapigényessége sem különbözik lényeges mértékben. Mindkét szektorra érvényes az a megállapítás, hogy *a munka technikai felszereltségének és a termelés alapigényességének azonosságából következően az ágazatok technikai és technológiai alapjai a vállalati koncentráltaságtól függetlenek*, az ágazatok termelése általában azonos technikákkal és technológiákkal szervezett és fejlesztett. Ez pedig az átlagos és az átlagosnál kisebb gazdaságoknak a nagyobbakkal szemben hátrányt jelent.

Az egyes ráfordítások hatékonysága a termelési színvonal függvényében lényeges mértékben különböző. (Lásd az 1. táblázatot.) Az alapok hatékonysága a munka technikai felszereltségének kihasználására gyakorolt hatásán keresztül befolyásolja az egy főre jutó termelést és ezáltal a bruttó és a nettó jövedelmet is. A legnagyobb eltéréseket a munka temelékenysége mutatja, egy termelőszövetkezeti tagra jutó halmozatlan termelési érték a termelőszövetkezetek átlagában 163 ezer Ft/fő, az állami gazdaságoknál 234 ezer Ft/fő, a legalacsonyabb termelési színvonalnál min egy 40 százalékkal kisebb, a legmagasabb termelési színvonalnál pedig 43 százalékkal több, mint az átlag. Az állóeszközök hatékonysága hasonló eltéréseket mutat.

Az 1. táblázat adatai alapján megállapíthatjuk, hogy *a mezőgazdasági vállalatoknál a termelés színvonala alapvetően az egységnyi területre jutó élő- és holtmunka mennyiségétől függ. A termelőeszközök koncentrációja meghatározó jelentőségű a termelési színvonal alakításában.* A termelés bővítésének legfontosabb eszköze a területegységre jutó pótlólagos ráfordítások növekedése. Azokban a gazdaságokban érték el egységnyi területre vetítve nagyobb termelési értéket, ahol egységnyi területre több élő- és holtmunkát alkalmaznak. A ráfordítások hatákonyságának szerepe a föld-ráfordítás-hozam viszonyok alakításában nem jelentős mértékű.

Az egy hektárra jutó nagyobb termelési értékhez nagyobb fajlagos halmozatlan termelési érték, bruttó és nettó jövedelem s benne felhalmozási alap kapcsolódik. Az egységnyi területen végbemenő bővített újratermelés gazdasági előnyt biztosít, és ezt a gazdaságok általában ki is használják. A nagyobb területi hatékonyságot elért gazdaságoknál nagyobb egy hektárra jutó bruttó jövedelemből nemcsak nagyobb nyereség, hanem nagyobb fejlesztési alap is képezhető, ezért ezen gazdaságok fejlődési képessége erőteljesebb. *A területegységre jutó eszköz és eleven munka növelése gyorsabb ütemű fejlődést tesz lehetővé, ami tovább fokozza a már kialakult differenciáltságot.* A területegységre jutó nagyobb ráfordítások a gazdálkodás eredményességét erőteljesen befolyásolják, viszont azok a gazdaságok, amelyek nagyobb jövedelmet realizálnak, ráfordításaikat nagyobb mértékben növelhetik. *A területi differenciálódás tehát a mezőgazdaságban kevésbé az I. sz. különbözeti földjáradék alapján, nagyobb mértékben a II. sz. különbözeti földjáradék alapján ment végbe.*

A területegységre jutó eleven- és holtmunka mennyisége, a területi termékenység és a jövedelmezőség között szoros kapcsolat van. A kiemelkedően jó területi hatékonyságot elért gazdaságok fajlagos jövedelmezőségi mutatói is kiemelkedőek. *A belterjes termelésfejlesztés tehát nemcsak a területegységre jutó termelési érték növekedését, hanem az egy hektárra jutó bruttó jövedelem és nyereség növekedését is eredményezte.* Területegységre vonatkozóan azok a gazdaságok realizálnak magasabb bruttó jövedelmet és nyereséget is, amelyeknél a területi hatékonyság magas színvonalú. Ez viszont azt jelenti, hogy a kedvező területi hatékonyságot elért gazdaságok anyagi ráfordításai nem aránytalanul magasak.

Milyen a nagy ráfordítással dolgozó mezőgazdasági vállalatok átlagos nagysága, földminősége és földellátottsága? Mennyiben határozza meg a munkaerő és a föld aránya a vállalatok gazdálkodásának eredményességét?

A mezőgazdaságban a ráfordítások hatékonyságát, a fajlagos jövedelmezőséget a termőterületek eltérő minősége is befolyásolja. Azonos ráfordítással a különböző minőségű földeken eltérő eredményt lehet elérni. A földek eltérő minősége hat a munkatermelékenységre, amely hatás elsősorban az eszközhatékonyságon keresztül érvényesül. Az eszközhatékonyságot jelentősen befolyásolja a földminőség, mert a) minél kisebb a területegységre jutó eszközállomány, annál nagyobb szerepe van a föld minőségének az eszközhatékonyság differenciáltságában, b) a különböző minőségű földeken nagyobb termelési érték érhető el. Általában a jobb minőségű földeken nagyobb a területek eszközfelszereltsége, és kedvezőbb a földellátottság is.

A statisztikai adatok is a földterületek minősége és a területi termékenység közötti egyértelmű összefüggésre utalnak. (2. táblázat.) Azok a gazdaságok értek el egységnyi területre vonatkozóan kedvező eredményeket, amelyek jobb adottságok között gazdálkodnak. *A földterületek minősége kétség kívül még mindig befolyásolja, motiválja a gazdálkodás eredményességét,* de az egyes földterületek eltérő minőségének hozamokat differenciáló szerepe a magyar mezőgazdaságban ma már kevésbé érzékelhető. Az a tény, hogy *jelenleg már sokkal kisebb a földek természetes termékenységének hozamdifferenciáló szerepe, egyrészt a termelés szerkezetében, másrészt a területegységre jutó ráfordításokban bekövetkezett nagymértékű változások eredménye.* A termelés szerkezetében bekövetkezett változások a területegységre jutó ráfordításokat és a hozamokat is növelték. A gyengébb termőképességű területeken a ráfordítások és a hozamok növekedése is gyorsabb volt, mint a jobb termőképességű területeken. A régebben alacsony termékenységű területek átlagosnál gyorsabb fejlődése a termelési színvonal általános emelkedésével együtt bizonyos fokú kiegyenlítődésre vezetett a különböző földminőségű területek között. Viszont a területegységre jutó ráfordítások termelési színvonalat, fajlagos jövedelmet differenciáló szerepe továbbra is jelentős. A vállalati gazdálkodás eredményessége alapvetően a területegységre jutó ráfordítások növekedéséhez fűződik. (Lásd az 1. táblázatot.) A föld és a munkaerő aránya, rendelkezésre álló mennyiségük specifikus feltételeket teremtenek a vállalati gazdálkodás számára. Egyrészt azért, mert a termelés színvonalának a fejlesztése, valamint a termelési tényezők megfelelő arányának a megteremtése a termelő egységek gazdálkodásában csakis alapellátottságuk, az eszközök mennyiségének növelése, a felhalmozás révén valósulhat meg, hiszen a munkaerő és a föld is korlátozottan áll rendelkezésre. Másrészt azért, mert a termelés szerkezetét és a fejlesztés irányát is megszabja a mezőgazdasági vállalatok földellátottsága.

A termelőszövetkezetek növekedésének egyik alapvető módja a gazdaságok összevonása volt, így a közös gazdaságok területének növekedésével a foglalkoztatottak száma is növekedett, és egyúttal a tagok földellátottságában kiegyenlítődés ment végbe. Egy termelőszövetkezeti tagra 1977-ben átlagban 9,6 hektár földterület

**A TERÜLETI TERMÉKENYSÉG, A FÖLDMINŐSÉG, A GAZDASÁGOK
ÁTLAGOS NAGYSÁGA, ÉS A FÖLDELLÁTTOTTSÁG KAPCSOLATA 1977-BEN**

Területi termé- kenység szerint képzett csoport- ok	Földminőség Ark/ha		A mezőgazdasági vállalatok átlagos nagysága ha		Földellátottság			
					ha/fő		% -os változás	
	Tsz	Ág	Tsz	Ág	Tsz	Ág	Tsz	Ág
1.	10,2	11,7	3639	8975	14,1	13,8	100,0	100,0
2.	12,6	15,3	3571	7314	11,6	9,5	82,4	68,8
3.	14,3	18,0	3618	6462	10,6	7,8	75,4	56,6
4.	16,3	16,8	4063	7937	11,3	8,1	79,8	58,7
5.	17,1	20,7	3573	8116	9,7	7,3	69,0	52,9
6.	17,8	20,4	3877	6643	9,5	7,2	67,5	52,2
7.	19,5	22,2	3583	7713	9,1	6,4	64,8	46,4
8.	20,9	21,3	3453	7042	7,9	6,0	56,0	43,5
9.	22,2	19,8	3656	6155	7,2	4,5	51,1	32,6
10.	20,1	20,9	3496	4573	5,6	2,7	39,6	19,6

Forrás: A KSH 1977. évi mérlegbeszámoló adatai alapján számolva.

jutott. E mutató relatív szórása mindössze 37,8 százalék. Az állami gazdaságoknál egy főre 1977-ben átlagosan 7,3 hektár jutott. A föld és a munkaerő aránya azonban a termelőszövetkezeteknél és az állami gazdaságoknál még ma is kötött, s még mindig alapvetően meghatározza a területi hatékonyságot és a fajlagos jövedelmezőséget is. *A területegységre jutó ráfordítások növekedése mellett a földellátottság alacsonyabb szintje is hozzájárul a nagyobb hozamok eléréséhez, és ennek alapján a belterjes fejlesztéshez.* A nagyobb területi termékenységet elért gazdaságok földellátottsági színvonal a termelőszövetkezeteknél mintegy 40 százaléka a legrosszabb területi hatékonyságú gazdaságokénak. Az állami gazdaságoknál pedig nem éri el a 20 százalékot sem.

2. A földminőség és a ráfordítások nagyságának, hatékonyságának összefüggései

Az előző részben érintőlegesen érintettem a területi termékenység és a földminőség összefüggéseit. Láthattuk, hogy a földterületek minősége még mindig befolyásolja, motiválja a gazdálkodás eredményességét. A földterületek minőségének hozamokat differenciáló szerepe azonban részletesebb vizsgálatot igényel, hiszen az közzismert (a marxi földjáradék-elmélet egyik kiinduló tétele), hogy azonos ráfordításokat feltételezve a ráfordítások a jobb földeken hatékonyabbak, mint a rossz földeken. De vajon a rosszabb földeken gazdálkodók ellensúlyozni tudják-e valamiképpen a jobb földeken működő gazdaságok földminőségében rejlő potenciális előnyt? Nézzük meg először azt, hogy a különböző földminőségi csoportokba tartozó gazdaságok termelőeszközök ellátottsága, valamint különböző hatékonysági mutatói hogyan alakulnak.

A talaj minőségében mindenekelőtt a mezőgazdasági termelés természeti tényezői összegeződnek. A föld minőségét a talaj természetes termékenységénél tágabban értelmezzük, a talajréteg kémiai, fizikai és biológiai tulajdonságain kívül beleértjük a domborzati, tagoltsági, éghajlati és a hidrológiai viszonyokat is. A társadalmi újratermelés folyamatában bővített formában termelődik újra, mivel az állandó jelleggel

bekebelezett eszközök magasabb minőséget eredményeznek. A földek minőségét az ökológiai és az ökonómiai tényezők együttese határozza meg.

Ha a föld minőségének a termelés eredményére gyakorolt hatását kívánjuk vizsgálni, akkor az aranykorona szerint csoportosított adatokat kell elemezni. A kataszteri tiszta jövedelem régen ellentmondásban van önmagával, hiszen a múlt század második felében állapították meg, és ennek legutóbbi átfogó kiigazítása 1909 és 1913 között történt. A földminősítés aranykorona-érték rendszere a kialakításuk idején érvényes költség-, hozam és járadékviszonyoktól lényegesen eltérő mai viszonyok között már nem fejezi ki sem az átlagos befektetéssel elérhető hozamok, sem az elvárható tiszta jövedelmek tényleges összegét és arányait.² Jobb híján azonban ezeket a mutatókat kell alkalmaznunk a földminőség kifejezésére.

3. táblázat

A termelőerők és a termelés földminőség szerinti megoszlása 1977-ben

Megnevezés	Az egy hektár szántóterületre jutó kataszteri tiszta jövedelem		
	17 aranykorona alatti	17—26 aranykorona	26 aranykorona fölötti
<i>Termelőszövetkezetek</i>			
megoszlása %	54,4	37,1	8,5
Egy gazdaságra jut az átlag százalékában			
munkaerő	96,3	101,6	116,8
föld	98,2	102,0	98,6
állóeszköz	87,2	113,4	121,6
forgóeszköz	88,8	111,5	122,1
bruttó termelés	84,7	113,3	140,8
bruttó jövedelem	84,7	112,8	142,1
nyereség	75,5	120,4	163,3
<i>Állami gazdaságok</i>			
megoszlása %	46,0	36,8	17,2
Egy gazdaságra jut az átlag százalékában			
föld	89,1	119,2	107,2
állóeszköz	102,0	109,7	91,4
forgóeszköz	92,7	116,9	103,0
bruttó termelés	83,3	129,7	117,6
nyereség	89,6	121,1	110,6
	69,4	135,2	150,3

Forrás: A KSH 1977. évi mérlegbeszámoló adatai alapján számolva.

A földminőség gazdálkodás ereedményességére gyakorolt hatásának elemzését a termelőszövetkezetek és az állami gazdaságok 1977. évi gazdaságsoros adatai alapján végeztem el. Az üzemeket az egy hektár szántóterületre jutó kataszteri tiszta jövedelem alapján csoportosítottam.

A 3. táblázat adatai arra utalnak, hogy mezőgazdaságunkban a gyenge adottságú gazdaságok jelentős helyet foglalnak el. A termelőszövetkezetek majdnem 55 százaléka gyenge földminőségű területeken (az egy hektár szántóra jutó kataszteri

² Kialakulóban van egy új földértékelési rendszer, amely a Magyarországon ma használatos genetikai talajrendszerre épül — eredményei azonban még nem hozzáférhetőek. A módszert részletesen ismerteti Góczán László: „Új komplex földértékelési módszer” c. munkájában. MTA Földrajztudományi Kutató Intézet, Bpest, 1977.

tiszta jövedelmük 17 aranykorona alatt van) gazdálkodik. Az átlagos szintet leginkább a munkaerő- és föld-ellátottságuk közelíti meg, a többi termelőerő elemből a termelőszövetkezetek országos átlagához képest lényegesen kisebb mértékben részesednek. Termelésük, bruttó jövedelmük és különösen nyereségük kisebb az országos átlagnál. A közepes adottságok között gazdálkodó termelőszövetkezetek eszközállománya mintegy 10 százalékkal nagyobb, mint az átlag, elevenmunka- és földellátottságuk átlagos szinten van. A legjobb földminőségű (26 aranykorona/ ha fölötti kataszteri tiszta jövedelem) területeken a termelőszövetkezetek mindössze 8,5 százaléka gazdálkodik. Munkaerő- és holtmunka-ellátottságuk kiemelkedően jó a szektorban. Termelésük, bruttó jövedelmük és különösen nyereségük az eleven és holtmunka-ellátottságukhoz viszonyítva kedvező. Az egy gazdaságra jutó bruttó termelési értékük mintegy 2,5-szerese a gyenge földminőségű területeken gazdálkodó termelőszövetkezetekének.

Az állami gazdaságok adatai hasonló összefüggésekre utalnak. Gyenge földminőségű területeken az állami gazdaságok 46 százaléka összpontosul, a nyereségnek viszont csak 30 százaléka. Közepes földminőségű területeken az állami gazdaságok 37 százaléka gazdálkodik, míg 26 aranykorona/ha fölötti kataszteri tiszta jövedelmű területeken 17 százaléka. A jó és kiváló földminőségű területeken jó az eleven munka- és eszközellátottság. Az egy gazdaságra jutó bruttó termelési érték és nyereség is kedvező.

Megállapíthatjuk tehát, hogy *egyrészt a földterületek minősége még ma is jelentős hatást gyakorol a földek eltarthatóságára*, az egy foglalkoztatottra jutó földterület a rosszabb földektől a jobb földek felé haladva egyre csökken. Másrészt ismételten bizonyítást nyert, hogy *a földterületek minősége, a területegységre jutó termelőeszköz koncentráció és a gazdálkodás eredményessége között szoros összefüggés van*. A jobb minőségű földeken jobb az alapellátottság, de a termelőerőkből való részesedésükhöz képest lényegesen nagyobb a termelési értékük és a jövedelmük is. A termelőerők értékesülése kedvezőbb a jó minőségű földeken.

Az eszközigényesség, az eszközhatékonyság és a munkatermelékenység hogyan alakul a földminőség függvényében? A két nagyüzemi szektorban a termelés eszközigényessége 1977-ben gyakorlatilag azonos volt. A legmagasabb eszköz/termelési érték hányadosok a gyenge minőségű földeken gazdálkodó vállalatokra jellemzőek, a jobb földeken a termelés eszközigényessége kisebb. *A mezőgazdasági termelés eszközigényességét tehát a földek minősége befolyásolja, a jobb minőségű földek holtmunka megtakarítást tesznek lehetővé.*

Az eszközigényességet a rendelkezésre álló kapacitáscsk kihasználtsága és a termelőeszközök szerkezete is befolyásolja. Mennyiben határozzák meg ezek a tényezők a mezőgazdasági termelés eszközigényességét?

Az állami gazdaságoknál a kapacitások kihasználása kétszerese a termelőszövetkezetekének. Mindkét szektorban a jobb minőségű földeken gazdálkodóknál nagyobb, tehát *a jó minőségű földek azon keresztül csökkentik az eszközigényességet, hogy a kapacitások jobb kihasználását teszik lehetővé*. A jó minőségű területen az ágazatok társítására, az egymást követő munkafolyamatok térbeli és időbeli összehangolására szélesebb lehetőség kínálkozik, ami kedvezően hat az eszközigényességre. Az állami gazdaságok munkatermelékenységi színvonala lényegesen jobb, mint a termelőszövetkezeteké. Az egy mezőgazdasági keresőre jutó bruttó termelési érték 41 százalékkal, az egy mezőgazdasági keresőre jutó halmozatlan termelési érték 44 százalékkal, az egy ledolgozott munkanapra jutó bruttó termelési érték 44 százalékkal, az egy ledolgozott munkanapra jutó halmozatlan termelési érték 52 százalékkal nagyobb az állami gazdaságoknál a termelőszövetkezetek megfelelő mutatóihoz viszonyítva.

A munka termelékenysége és a földek minősége között erős korreláció figyelhető meg. A föld minősége hat a munkatermelékenység mindkét tényezőjére, az alapellátottságra és az alaphatékonyságra is. A jobb minőségű földeken az alapellátottság és az alaphatékonyság is kedvezőbb.

A lekötött eszközök hatékonysága kedvezőbb a termelőszövetkezeteknél, mint az állami gazdaságoknál. 1977-ben a gépek hatékonysága 3 százalékkal, az állóeszközök hatékonysága 9 százalékkal (bruttó termelés érték/állóeszközérték mutatójánál), a forgóeszközök hatékonysága 16 százalékkal volt magasabb a termelőszövetkezeteknél. Az összes lekötött eszközök hatékonysága 11 százalékkal volt nagyobb, ha a bruttó termelési érték/összes eszköz mutatót nézzük.

A lekötött eszközök hatékonysága mindkét szektorban erősen korrelál a földminőséggel. Az állóeszköz és az összes lekötött eszköz hatékonyságának földminőség szerinti differenciáltságai a két szektorban azonosak. A forgóeszköz kihasználtsága az állami gazdaságoknál különösen a jobb minőségű földekkel rendelkező gazdaságoknál alacsony. A folyamatos ráfordítások hatékonysága is kedvezőbb a termelőszövetkezeteknél, mint az állami gazdaságoknál, ez alól csak az amortizáció hatékonysága kivétel. Egységnyi termelési költségre jutó bruttó termelési érték 4 százalékkal, halmozatlan termelési érték 1 százalékkal, nyereség 16 százalékkal magasabb a termelőszövetkezeteknél, mint az állami gazdaságoknál. *A folyamatos ráfordítások hatékonysága tehát szektoronként erősebb nivellációt mutat, mint a lekötött eszközök hatékonysága.*

Az anyagi ráfordítások hatékonysága 13 százalékkal, az anyagköltségé 35 százalékkal nagyobb, az amortizáció hatékonysága viszont 5 százalékkal kisebb a termelőszövetkezeteknél, mint az állami gazdaságoknál. Az anyagi ráfordítások egyes elemeinek hatékonysága tehát szektoronként differenciáltabb, egymás hatását részben közömbösítik.

A két alapvető szektorban a folyamatos ráfordítások hatékonysága a földminőséggel azonos arányú és mértékű kapcsolatot mutat. Nemcsak az jellemző, hogy a legkedvezőtlenebb adottságú gazdaságoknál a legrosszabb a hatékonyság színvonala, hanem az is, hogy az állami gazdaságoknál annyival javul a hatékonyság kedvezőbb adottságok között, mint amennyivel a termelőszövetkezeteknél. A termelőszövetkezetek és az állami gazdaságok mutatóit összehasonlítva tehát megállapíthatjuk, hogy bár a termelőszövetkezetek termelésének alapigényessége az utóbbi két év-tizedben jobban nőtt, mint az állami gazdaságoké, ennek ellenére az eszközök hatékonysága magasabb a termelőszövetkezetekben. A termelőszövetkezetek kedvezőbb eszközhatékonyságának oka az, hogy egyrészt az állami gazdaságokhoz képest eleven munkával helyettesítenek holt munkát — technikai felszereltségük alacsonyabb — másrészt az, hogy a földdel eleven- és holtmunkát helyettesítenek, hiszen földellátottságuk magas. Tehát — bár a termelőszövetkezeteknél is a fejlődés iránya eleven munka holt munkával történő helyettesítése — ma még az alkalmazott technika alacsonyabb fejlettségi színvonala széles lehetőséget teremt ezzel ellentétes irányú helyettesítéseknek is. A technikai színvonal a két nagyüzemi szektorban lényegesen különbözik. Az állami gazdaságoknál az egy foglalkoztatottra jutó eszközérték 1977-ben a termelőszövetkezetekének másfélszerese, a terület egységére jutó eszközérték pedig kétszerese. A jó minőségű földeken nagyobb a területegységre jutó eszközérték és egy termelőre kevesebb földterület jut.

Az a tény, hogy a területegységre jutó eszközérték különbsége a két szektor között nagyobb, mint az egy foglalkoztatottra jutó eszközöké, arra utal egyrészt, hogy a foglalkoztatottak száma a földhöz viszonyítva az állami gazdaságoknál na-

gyobb; másrészt a kialakult arányokból arra is következtethetünk, hogy *enyhült az eszközellátottság (termelőeszköz/föld arány) közötti ellentmondás.*

A mezőgazdaságban a tényleges élőmunkafelhasználást a föld és a termelőeszközök nagysága és aránya határozza meg. A három termelési tényező közül kettő: a földterület nagysága és minősége, valamint a rendezésre álló munkaerő mennyisége és struktúrája, s ennek következtében a kettő aránya, a földellátottság is többé-kevésbé adottságként jelentkezik. A kollektivizálás időszakában szükségképpen ellentmondás keletkezett az alapellátottság és a földellátottság között, hiszen az átszervezés a nagyüzemi gazdálkodás feltételei közül a föld és a munkaerő centralizációját *egyszerre*, egy csapásra megteremtette, a termelt termelési eszközök viszont csak fokozatosan, felhalmozódásuk révén teremtnének meg. Az átszervezést követő időszakban a mezőgazdasági népesség erőteljesen csökkent, valamint nőtt az eszközellátottság. A földellátottság erőteljes kiegyenlítődése figyelhető meg.³ Az alapellátottság és a földellátottság közötti feszültség csökkenését elősegítette a tevékenységi kör bővülése, a kiegészítő tevékenység arányának növekedése, az elevenmunka-igényesebb, főleg állattenyésztési ágazatok súlyának növekedése. A termelőszövetkezetek közös és háztáji gazdaságai között kialakult sajátos munkamegosztás is elősegítette a termelési tényezők kedvezőbb összhangjának kialakulását.

A földellátottság és az eszközellátottság közötti feszültség csökkent ugyan, de nem szűnt meg. *A termelési tényezők mennyiségének és összetételének változása eltérő módon érintette a gazdaságokat.* A jó minőségű földeken az alapfelszereltség nagyobb mértékben tér el a rosszabb minőségű földek alapfelszereltségi színvonalától, mint amilyen differenciákat a földellátottság vonatkozásában megfigyelhetünk. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a rendelkezésre álló munkaerő volumene és összetétele ma már minden földminőségnél teljes mértékben megfelel a termelt termelési eszközök, valamint a föld aránya által meghatározott foglalkoztatható létszámnak, tehát, hogy az alapellátottság és a földellátottság összhangban van. *Ugyanis a termelési tényezők összhangjának megteremtésében döntő szerepe van a felhalmozásnak.* A föld minősége viszont jövedelemdifferenciáló szerepénél fogva különböző feltételeket teremt a termelő felhalmozás számára. A rosszabb föld hátrányos következményeit csak pótlólagos ráfordításokkal lehetne eliminálni. A jövedelemdifferenciák bővített módon termelődnek újra, mert a rossz földön elért alacsonyabb jövedelem eleve alacsonyabb pótlólagos ráfordításokat tesz lehetővé. Tehát a rosszabb földeken — a sajátérső felhalmozás szűkös volta miatt — kedvezőtlen lehet az alapellátottság és a földellátottság viszonya.

A legrosszabb földminőségű területeken milyen mértékben jellemző a termelési tényezők aránytalansága? Az egyes ráfordítások milyen mértékben szóródnak az átlag körül?

A technikai fejlődés felgyorsulásával a munka tárgyi tényezői technikai színvonalukat, korszerűségüket tekintve korántsem homogének, és így hatékonyságuk is meglehetősen eltérő. Ez egyfelől azzal magyarázható, hogy a magasabb technikai szintre lépés ideje lerövidült, másfelől azzal, hogy a felhalmozás a megtermelt nemzeti jövedelem, illetve annak meghatározott arányai által korlátozott, végül az egyes eszközök potenciális hatékonysága, a felhalmozás minősége által is szigorúan determinált.

³ A földellátottság differenciáltsága a 60-as évek végén nagyarányú volt, a legkisebb és a legnagyobb földellátottságú termelőszövetkezetek között ötszörös, vagy még ennél is nagyobb eltérések voltak. Ezzel a kérdéssel foglalkozott Ihrig Károly: „A termelőszövetkezetek tagsűrűségének gazdasági következményei” c. könyvében. Akadémiai Kiadó, Bpest, 1968.

A mezőgazdaságban a földek eltérő minősége a ráfordításokra is hat. Mivel a földterületek minőségi differenciái meglehetősen jelentősek hazánkban, így a ráfordítások szórása ebből következően is szükségszerűen nagy.

A leggyengébb földminőségű területeken gazdálkodó termelőszövetkezetek *átlagos ráfordításainak* a vizsgálatánál a következőképpen csoportosítottam a gazdaságokat. A 11 aranykorona/ha alatti kataszteri tiszta jövedelmű gazdaságokat az intenzív művelésű kultúrák területének aránya szerint három csoportba osztottam. Az első csoportba tartozó termelőszövetkezeteknél a termőterületüknek maximum 1 százalékan termelnek intenzív művelésű növényeket, a második csoportban 1 és 5 százalék közötti, a harmadik csoportban pedig 5 százalék feletti az arányuk. Minden csoportot a területi termékenység/bruttó termelési érték/ha) alapján még további három csoportra bontottam, az első csoportban a legalacsonyabb a területi termékenység, a második csoportba tartozó gazdaságoknál közepes, a harmadiknál átlagosnál jobb a területegységre jutó bruttó jövedelem. A földellátottság, a területi termékenység és az intenzív művelésű területek aránya egymást kölcsönösen meghatározzák. Azokon a területeken, ahol viszonylag magas a földellátottság, ott alacsony az intenzív kultúrák aránya, és alacsony a területi termékenység. A földellátottság a leggyengébb minőségű földeken is alapvetően meghatározza a termelési szerkezetet és a területegységre jutó hozamot.

A különböző ráfordítások a 11 aranykoronaértékű területeken az országos átlaghoz viszonyítva nagyon kedvezőtlenek. Egyedül az egy hektárra jutó motorlóerő közelíti meg az átlagot. A területegységre jutó növényvédőszer, műtrágya, munkanap és gépimunka mutatói 30 százalékkal kisebbek, mint a termelőszövetkezetek átlaga. A területegységre jutó állóeszközték, összes eszköz és beruházások vonatkozásában még rosszabb a helyzet, 40—50 százalékkal maradnak el az átlagos szinthez viszonyítva.

Valamennyi ráfordításelem a legrosszabb földminőségnél lényeges mértékben szóródik. Az intenzív művelés nagyobb aránya növekvő ráfordításokat követel meg, de ugyanakkor a területi termékenység is alapvetően a ráfordításokkal arányos. Nagyobb területi termékenység ott található, ahol a ráfordítások is nagyobbak, de a lényegesen magasabb ráfordításszint nem eredményez jelentős mértékben magasabb területegységre jutó hozamokat. Azoknál a termelőszövetkezeteknél, ahol nagyobb az intenzív művelés aránya, nagyobbak a ráfordítások. A termelési tényezők hatékonysága viszont nem feltétlenül ott kedvezőbb, ahol az intenzív művelésű kultúrákat nagyobb arányban termelik. A termelési szerkezet alapvetően meghatározza a területegységre jutó ráfordításokat, de a hatékonyságot a termelési szerkezet, a ráfordítások és az egyes ráfordításelemek kihasználtsági szintje együttesen határozza meg. *Úgy tűnik, hogy az egyes termelési tényezőkre jutó termelési értéket és a jövedelmet is jobban meghatározzák a ráfordítások, mint a termelési szerkezet.* Azoknál a gazdaságoknál, ahol az intenzív művelésű kultúrák aránya elenyésző, ott is lehet átlagosnál jobb (mind a termelőszövetkezetek, mind a 11 aranykorona alatti területeken gazdálkodó termelőszövetkezetek átlagnál jobb) a jövedelmezőség, az eszköz-kihasználtság és a munkatermelékenység is.

A legrosszabb földminőségnél is átlagos ráfordításokkal, vagy annál valamivel nagyobb ráfordításokkal átlagos hatékonyságot lehet elérni. *Az átlagosnál kisebb ráfordításszint és a kedvezőtlen földminőség együttesen eredményeznek átlagosnál kedvezőtlenebb hatékonyságot.* Az egyes termelt termelési tényezők szűkössége és a földmunkaerő kedvezőtlen aránya együttesen eredményeznek kedvezőtlen hatékonyságot. A kedvezőtlen jövedelmezőség alapvetően a ráfordítások szűkösségével és a magas földellátottsággal függ össze. Hazánkban tehát határföldekről nem annyira

a földminőség szemszögéből, hanem inkább a határköltések oldaláról lehet beszélni. *A gazdálkodás eredményességét elsődlegesen a területegységre jutó ráfordítások határozzák meg, a föld minőségének jövedelemdifferenciáló szerepe ma már kevésbé jelentős.*

3. A termelési szerkezet és a földminőség kapcsolata

A technikai fejlődés a földek minőségére is hat, megváltoztatja, esetleg csökkenti a földek közötti minőségi különbségeket, teljes mértékben azonban nem szünteti meg. Az agrotechnikai fejlődés a jó minőségű földek termőképességét is javítja, nemcsak a rosszabbakét, bizonyos földminőséget kiegyenlítő hatást eredményezhet, megváltoztatja a földminőségek rangsorát, de a földterületek között mindig lesznek olyanok, amelyek közgazdasági termékenysége az átlagosnál kedvezőtlenebb.

A földek termékenysége mindig csak bizonyos, meghatározott növényi kultúrára értelmezhető. Ugyanazon földminőségi és egyéb természeti viszonyok más-más termelési feltételeket jelentenek az egyes növények számára: azonos élő és holt munka azonos típusú talajon eltérő hatékonysággal hasznosul a hozamokban, a szerint, hogy mely termék termelésénél használják fel. A jobb minőségű földek magasabb kihasználtsága területi szakosodást is eredményezhet, ami azt jelenti, hogy a növényeket nagyobb arányban a nekik megfelelő természeti körülmények között termelik. A termelékenységbeli különbségek azonban abban az esetben is léteznek, ha feltételezzük, hogy minden növényt a neki legjobban megfelelő típusú talajon és egyéb más természeti feltételekkel összhangban termelnek, mert a) a jó minőségű föld több növény számára teremt jó feltételt, b) a jó földek „átlagán” belül is vannak jobbak.

Az erőforrások felhasználásának hatékonysága tehát függ a természeti és közgazdasági feltételekhez alkalmazkodó termékszerkezettől is. *Egyenlő nagyságú tőke, azonos élő és holtmunka-ráfordítás azonos típusú talajon is eltérő eredményességű a termelési szerkezet kedvezőbb, vagy kedvezőtlenebb volta miatt.* Maximális többletjövdelem ott várható, ahol a termelési szerkezet a legnagyobb mértékben alkalmazkodik az adott természeti és közgazdasági környezethez.

A termékszerkezet a természeti körülményekhez való alkalmazkodásának több korlátja van, *egyrészt* a piac oldaláról korlátozott, hiszen a kereslet nem feltétlenül rugalmas a magasabb járadékot hozó kultúrákkal szemben, *másrészt* a termelt termelési tényezők adott nagysága és szerkezete, a bővítés lehetőségei, a munkaerő szakképzettsége, az innovációképesség, stb. tehát általában a termelőerők *adott* nagysága, szerkezete és a felhalmozás oldaláról is korlátozott. A termékszerkezetnek az adott természeti és közgazdasági tényezőkkel való konkrét összhangja elsősorban *üzemi szintű kérdés.* Elhatárolhatóak egymástól tájkozrtek az egyes talajtípusoknak megfelelően és így a természeti körülményeknek legjobban megfelelő növények megtervezhetők. Egy-egy üzern vetésszerkezetét azonban sohasern *csak* a természeti körülmények határozzák meg, az adott termelőeszközállomány, a felhalmozás lehetőségei stb. is meghatározóak.

Az alaptevékenység aránya a bruttó termelési értéken belül a leggyengébb földminőségű területen gazdálkodó *termelőszövetkezetek* csoportjában 1977-ben 78,6 százalék volt, a legjobb földminőségű területen gazdálkodóknál pedig 87,7 százalék volt. *A rossz minőségű földek eltartóképességéhez tehát jelentős mértékben hozzájárult az alaptevékenységen kívüli tevékenység bővülése.* Az alaptevékenységen kívüli tevékenységen kívüli tevékenységek kedvező jövedelmezőségi viszonyai erőteljesen hozzájárulnak a földterületek kedvezőtlen minőségéből adódó hátrány enyhítéséhez.

A növénytermelés aránya a bruttó termelési értéken belül korrelál a földek minőségével, az állattenyésztés aránya azonban nem. A bruttó termelési érték 30 százaléka származik az állattenyésztésből a termelősövetkezetek átlagában. Az állattenyésztés alacsony aránya az ágazat kedvezőtlen jövedelmezőségi viszonyaira, magas beruházási igényességére vezethető vissza. *A jó minőségű földeken gazdálkodó termelőszo-*

4. táblázat

A TERMELÉSI SZERKEZET ÉS A FÖLDMINŐSÉG KAPCSOLATA 1977-BEN

Egy ha szántóra jutó kataszeri tiszta jövede- lem Ark/ha	A bruttó termelési értéken belül		
	alaptevékenység aránya %	növénytermelés aránya %	állattenyésztés aránya %
<i>Termelősövetkezetek</i>			
—11,0	78,6	41,2	30,5
17,1—20,0	83,7	47,9	30,5
30,1—	87,1	53,8	29,0
Termelősövetkezetek átlaga	82,9	46,7	30,4
<i>Állami gazdaságok</i>			
—11,0	82,5	30,4	42,5
17,1—20,0	85,3	37,5	35,1
30,1	79,8	31,3	24,5
Állami gazdaságok átlaga	80,2	33,6	32,6

Forrás: A KSH 1977. évi mérlegbeszámoló adatai alapján számolva.

vetkezetek jövedelmezőségi viszonyai és így felhalmozási lehetőségeik is kedvezőek, de felhalmozási lehetőségeiket nem az állattenyésztés fejlesztésére fordították. Az állattenyésztés a közös gazdaság termelésében betöltött kisebb szerepe következménye annak a sajátos munkamegosztásnak is, ami a termelősövetkezetek közös és háztáji gazdaságai között kialakult. Az állattenyésztés nagyobb hányada ugyanis a háztáji gazdaságokban koncentrálódik. A közös gazdaság csakis nagyüzemi módon folytathat állattenyésztést is, a feltételek megteremtése viszont csak fokozatosan történhet. A háztáji gazdaságokban viszont a kisüzemi állattartás feltételei megvoltak. A közös gazdaság és a háztáji gazdaság termelési szerkezete, termelési tényezőik felhasználása is szerves egységet alkot, kölcsönösen kiegészítik egymást, egymás létének a feltételei. A termőterület művelési ágankénti aránya és a földminőség között jellegzetes összefüggések vannak. A jobb földminőségű területeken gazdálkodó termelősövetkezeteknél a termőterület nagyobb hányadát hasznosítják szántóként, viszont az intenzív művelésű kultúrák aránya kisebb. Tehát a földek gyengébb minőségét a nagyobb földterület önmagában véve nem tudja kompenzálni, a nem alaptevékenységi ágazatok és az intenzív növénytermelési ágak nagyobb aránya mintegy megnöveli a földek eltartóképességét.

A szántóföldi növények vetésterületének a megoszlása — a gabona kivételével — a földminőséggel nem mutat erős funkcionális kapcsolatot. A jobb minőségű földeken nagyobb arányban termelnek gabonát. A hüvelyesek, az ipari növények és a szalastakarmányok termelése nem függ a földminőségtől.

Az állami gazdaságok termelési szerkezete lényegesen eltér a termelősövetkeze-

tekétől. A bruttó termelési értékükön belül 1977-ben az alaptevékenység aránya 80 százalék, a növénytermelés aránya 34 százalék. Ezek az arányok gyakorlatilag függetlenek a földminőségtől. Az állattenyésztés aránya a bruttó termelési értéken belül viszont a földminőségtől jelentősebben függ. A legrosszabb földminőségű területen gazdálkodó állami gazdaságok csoportjában 43 százalék, a legjobb földeken gazdálkodók csoportjában 25 százalék. A termőterületek művelési ágankénti arányánál szembeötlő egyrészt az, hogy az intenzív művelésű kultúrák aránya független a földminőségtől, másrészt viszont az intenzív növénytermelési ágak aránya lényegesen magasabb, mint a termelőszövetkezeteknél. Az állami gazdaságoknál tehát a rosszabb minőségű földek eltartóképesseégének a megnöveléséhez az állattenyésztés és az intenzív művelésű kultúrák is hozzájárultak.

Összefoglalóan:

Először: A termelőszövetkezetek és az állami gazdaságok a nagy méretből adódó előnyöket nem tudják kihasználni, *a nagy termőterülettel rendelkező gazdaságoknál magas a munkaerő- és eszközellátottság, de a termelőerők értékesülése átlagosnál kedvezőtlenebb.* A termelés színvonala alapvetően az egységnyi területre jutó élő- és holtmunka koncentrációjának mértékétől függ. Az ágazatok technikai és technológiai alapjai a vállalati koncentráltaságtól függetlenek, az ágazatok termelése általában azonos technikával és technológiákkal szervezett. *A nagy, közép és kisméretű vállalatok között nincs lényeges eltérés a termelés szerkezetében, technikai felszereltségében.* A nagy területű gazdaságok előnyben elsősorban az egy főre jutó termelési érték vonatkozásában vannak, ami sokszor a munka technikai felszereltségének magasabb színvonalával függ össze. A nagyobb vállalatméret előnye szinte kizárólagosan a beruházások jobb finanszírozási lehetőségére szűkül. *Nagyüzemi gazdaságaink jelentős hányadában a termelőerő-koncentrációhoz képest nem elég fejlett a munkamegosztás, a specializáció és a kooperáció.*

Másodszor: Az egy gazdaságra jutó termelési érték, nyereség alakulásában a hatékonyság szerepe nem jelentős. *A termelés növekvő méretei növelik a termelőegység kibocsátását, de a ráfordítások hatékonyságának a szerepe a kibocsátás növekedésében gyenge.*

A gazdaságok területének nagyságával nem nő az egy hektárra jutó termelés értéke, az állóeszközök hatékonysága, és nem csökken az egységnyi termelési érték előállítására fordított költség. Egyedül az élő munka termelőképesége mutat javuló tendenciát, ha a gazdaságok területe nagyobbodik. A nagyobb gazdaságok átlagosan nem jobb eredményeinek eléréséhez a társadalom nagyobb mértékben járul hozzá; a nagyobb gazdaságok egységnyi terület után kevesebb adót fizetnek és nagyobb állami támogatásban részesülnek. *A mezőgazdasági vállalatok koncentráltasága és a hatékonyság között feszültség, ellentmondás figyelhető meg.*

A termelőegységek akkumulációs képessége az eszközértékre jutó nyereség alakulásától függ, és így a jelenlegi szabályozás némileg kedvezőbb helyzetet teremt a koncentráltabb vállalatok számára. Az erőteljes vállalati koncentrálódás felfokozta a fejlesztési igényeket és elindította az alapigényes fejlődést.

Harmadszor: A földterületek minősége még mindig jelentős hatást gyakorol *a földek eltartóképesseégére, a jobb minőségű földek eltartóképesseége magasabb.* A jó minőségű földek elsősorban azon keresztül csökkentik az eszközigényességet, hogy a rendelkezésre álló kapacitások jobb kihasználását teszik lehetővé. A jó minőségű földek magas alapfelszereltsége folyamatos ráfordításokat takarít meg, vagyis

a nagyobb eszközállomány a társadalmi termékstruktúrában csökkenti az anyagi ráfordítások arányát.

Negyedszer: A földterületek minősége, a területegységre jutó termelőeszköz-koncentráció és a gazdálkodás eredményessége között szoros összefüggés van. *A föld minősége termelékenység-különbségeket eredményez.* Hat a munkatermelékenység mindkét tényezőjére, az alapellátottságra és az alaphatékonyságra is. A jó minőségű földek alapellátottsága és alaphatékonysága is kedvezőbb.

Ötödször: A földellátottság és az alapellátottság közötti feszültség csökkent ugyan a magyar mezőgazdaságban — a mezőgazdasági népesség erőteljesen csökkent, nőtt az eszközellátottság — *de a termelési tényezők mennyiségének és összetételének változása eltérő módon érintette a gazdaságokat.* A gyenge földminőségű területek munkaerő eltartó képessége rossz és kedvezőtlen az alapellátottság is.

Hatodszor: A magyar mezőgazdaságban az egységnyi területre jutó ráfordítások erőteljesen differenciáltak, a föld minősége jövedelemdifferenciáló szerepénél fogva különböző feltételeket teremt a termelő felhalmozás számára. *A rosszabb föld-eken elért kisebb jövedelem eleve kisebb pótlólagos ráfordításokat tesz lehetővé,* ami viszont meghatározza a gazdálkodás eredményességét. A jövedelemdifferenciák bővített módon termelődnek újra.

Адель Андраши

РОЛЬ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ КОНЦЕНТРАЦИИ И КАЧЕСТВА ЗЕМЕЛЬНЫХ НАТЕРРИТОРИЙ НА РАЗВИТИЕ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА

(Резюме)

Статья имеет целью анализ факторов сельскохозяйственного производства, удельного соотношения отдельных производственных факторов. Из числа факторов сельскохозяйственного производства автор останавливается в первую очередь на анализе такого органического и незаменимого фактора, как земля.

Результаты исследований свидетельствуют о том, что растущие масштабы сельскохозяйственного производства сопровождаются увеличением выпуска единицы производства, но роль эффективности вложений в нём слабая. Между концентрированностью и эффективностью сельскохозяйственных предприятий наблюдается напряжённость, противоречивость. Сельскохозяйственные кооперативы и совхозы не способны соответственно использовать вытекающие из крупнохозяйственных масштабов преимущества.

Далее автор рассматривает вопрос качества земли. Устанавливает, что качество земельных территорий не всегда оказывает существенное влияние на «кормящуюспособность» земли. Тесная зависимость наблюдается между качеством земельных территорий, концентрацией средств производства на единицу территории и эффективностью ведения хозяйства.

By: A. Andrassy

THE ROLE OF THE REGIONAL CONCENTRATION AND LAND QUALITY IN THE AGRICULTURAL GROWTH

(Summary)

The aim of the article to analyse the factors of agricultural production and their proportions to each other. The author deals specifically with the land, as one of the main factors of agricultural production, which is limited and can not be substituted.

The results of the examination point to the fact that the increasing size of production increases the output of production units (frams) but the role of input efficiency in the increasing output is weak. Tension, contradiction can be seen between concentration and efficiency of agricultural enterprises. Both the cooperatives and state farms can not utilize the advantages arising out of the large size. The author later deals with the quality of land. She states, that the quality of land still has a significant effect on the carrying capacity of land. There is a close correlation between the land quality, asset concentration per unite of land and the efficiency of the farming.